

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНІВ МАЛОЛІТНІМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

PECULIARITIES OF ENFORCEMENT OF LEGAL ENTITIES BY MINORS IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Тищук Н.О.,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті здійснено аналіз особливостей вчинення правочинів малолітніми особами в умовах розвитку інформаційних технологій. Встановлено, що до правочинів, які знаходяться в межах дієздатності малолітніх осіб, відносяться дрібні побутові правочини. Також зазначені особи можуть здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Визначено, що за умови вчинення правочину, який знаходиться поза межами цивільної дієздатності малолітньої особи, яка його вчинила, але на його користь, він у судовому порядку на вимогу зацікавленої сторони може бути визнаний дійсним. Тобто закон авансує особі віком до чотирнадцяти років додатковий обсяг дієздатності. Законодавець встановлює презумпцію добросовісності, пріоритету інтересів дитини у здійсненні нею своїх суб'єктивних цивільних прав у правовідносинах, що виникають із приводу укладання правочинів.

Окрема увага приділена аналізу дрібних побутових правочинів, під якими розуміються такі правочини, які задовольняють побутові потреби особи (яка його вчиняє), відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість; зазначені ознаки повинні характеризували даний правочин у сукупності. Визначені риси дрібного побутового правочину є доволі оціночними і в кожному окремому випадку можуть тлумачитися по-іншому.

Зроблено висновок, що коло правочинів, які можуть вчинити малолітні відповідно до законодавства, на практиці є ширшим, що пов'язано, зокрема, з розвитком суспільства, інформаційних технологій, «дорослішанням» дітей раніше чотирнадцятирічного віку. Тому виникає питання і щодо віднесення вчинених малолітньою особою правочинів до дрібних побутових, наприклад, за умови їх укладення через мережу Інтернет. Ураховуючи, що електронні правочини в основній своїй масі визнаються письмовими, а дрібні побутові – це усні (або ж конклюдентні дії), виникає питання про віднесення електронних правочинів до таких, які можуть вчинити малолітні особи (зокрема, дрібних побутових). Однак замовлення товарів першої необхідності, зокрема продуктів харчування, через інтернет-магазини чи службу доставки – це дрібний побутовий правочин «по суті», але це і не усний правочин. Тому дане питання має бути уточнено на рівні законодавства.

Ключові слова: правочин, електронний правочин, дрібний побутовий правочин, малолітня особа, дієздатність.

The article analyzes the peculiarities of juvenile delinquency in the conditions of information technology development. It is established that small transactions are within the legal capacity of minors. These persons may also exercise their personal non-proprietary rights to the results of intellectual and creative activities protected by law.

It has been determined that, if a transaction is made that is beyond the civil capacity of the minor who committed it, but in his favor, it can be declared valid at the request of the interested party. That is, the law advances a person under fourteen years of age with an extra capacity. The legislator establishes the presumption of integrity, the priority of the child's interests in the exercise of his subjective civil rights in the legal relations arising from the conclusion of the transaction.

Particular attention is paid to the analysis of small household transactions, which are understood to be such transactions that satisfy the household needs of the person (who commits it), correspond to his physical, spiritual or social development and relate to an item of low value; these signs should characterize this transaction in the aggregate. The identified features of a small household transaction are quite evaluative and in each case can be interpreted differently.

It is concluded that the range of transactions that may be committed by minors under the law is broader in practice, which is related to, in particular, the development of society, information technology, and the "maturation" of children before the age of fourteen. Therefore, the question arises as to the fact that the minor committed the deeds to small households, for example, if they are concluded through the Internet. Considering that electronic transactions are mostly written, and small ones are verbal (or conclusive actions), there is a question about the classification of electronic transactions to those that can be done by minors (in particular, small ones). However, ordering essentials, such as food, through online stores or delivery services is a small household transaction "in essence", but it is not an oral transaction. Therefore, this issue should be clarified at the legislative level.

Key words: legal transaction, electronic transaction, small household transaction, minor, legal capacity.

Постановка проблеми. Чинне цивільне законодавство України визнає малолітньою особою, яка не досягла 14 років, а отже, має лише часткову дієздатність для вчинення обмеженого кола правочинів. Ураховуючи стрімкий розвиток інформаційного суспільства, впровадження в щоденне використання великої кількості інформаційних технологій, переведення наших дій у цифровий простір постає питання про визначення кола правочинів (їхніх ознак, особливостей), які можуть бути вчинені малолітніми особами в умовах використання інформаційних технологій з урахуванням обсягу дієздатності, який мають зазначені особи відповідно до законодавства.

Опрацюванню питань вчинення правочинів фізичними особами відповідно до обсягу дієздатності приділяли увагу такі вчені, як: Т.В. Водоп'ян, Ю.А. Дербаківа, І.В. Давидова, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданік, М.В. Міщенко, Є.О. Харитонов, В.П. Шахматов та ін. Вивченню питань правових наслідків упровадження інформаційних технологій у щоденне життя приділяють увагу такі

вчені, як: О.А. Баранов, Н.С. Блажівська, Н.Ю. Голубєва, І.В. Давидова, Р.А. Майданік, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова та ін. Разом із тим особливостям вчинення малолітніми особами правочинів в умовах розвитку інформаційних технологій окрема увага не приділялася.

Метою статті є аналіз особливостей, які виникають під час вчинення малолітніми особами правочинів в умовах розвитку інформаційних технологій; визначення проблем, які виникають під час вчинення таких правочинів, та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз правочинів, які можуть бути вчинені малолітньою особою, дає можливість прийти до висновку, що їх можна поділити на: 1) ті, що знаходяться в межах дієздатності даних осіб; 2) ті, що вчинені поза межами дієздатності: дійсні та недійсні. Необхідно пам'ятати, що тут йдеться про правочини, які відповідають законодавчим вимогам щодо дійсності правочинів як таких. Щодо першої групи правочинів (у межах дієздатності), то вони є дійсними, мають відповідні правові наслідки,

на які спрямовані. Щодо другої групи, то вони можуть бути: а) згодом схваленими батьками такої особи (усиновлювачами), або одним із них, із ким проживає малолітня особа, або опікуном (ч. 1 ст. 221 ЦК України), наслідком чого буде підтвердження дійсності такого правочину; б) на вимогу зацікавленої особи визнані дійсними судом, якщо буде встановлено, що дані правочини вчинені на користь малолітньої особи (ч. 2 ст. 221 ЦК України), тобто йдеться про оспорюваність правочину як такого.

Розглянемо більш детально кожен з визначених груп правочинів. Так, до правочинів, які знаходяться в межах дієздатності малолітніх осіб, законодавець відносить дрібні побутові правочини, під якими розуміються такі правочини, які задовольняють побутові потреби особи (яка його вчиняє), відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосуються предмета, який має невисоку вартість. Зазначені ознаки повинні характеризувати даний правочин у сукупності.

Визначені в законодавстві характерні риси дрібного побутового правочину («побутові потреби», «відповідність розвитку особи», «невисока вартість») є доволі оціночними і в кожному окремому випадку можуть тлумачитися по-іншому.

Дрібні побутові правочини малолітня особа здійснює за рахунок коштів, що надані їй на дані цілі законними представниками, і досить часто вони вчиняються за присутності такого представника, що фактично свідчить про надання ним згоди на здійснення відповідного правочину. Якщо ж йдеться про вчинення правочину малолітньою особою, то кошти надаються законними представниками в необхідному обсязі та з конкретною метою, і в більшості випадків дорослий буде бачити результат укладеного правочину.

Якщо ж правочин вчинено малолітньою особою поза межами її цивільної дієздатності, то він може бути згодом схвалений батьками такої особи (усиновлювачами), або одним із них, із ким проживає малолітня особа, або опікуном (ч. 1 ст. 221 ЦК України), що буде свідчити про підтвердження його дійсності. Схвалення такого правочину не вимагає особливої форми вираження. Воно можливе у вигляді пасивної поведінки, тобто незаявленні претензій другій стороні протягом одного місяця з моменту, коли стало відомо про його вчинення.

За умови незгоди із вчиненням малолітньою особою правочином батьки (усиновлювачі) або опікун пред'являють свою претензію до іншої сторони в активній формі (у прикладі з покупкою – це повернення товару до магазину та отримання назад витрачених коштів на покупку цього товару). Тобто фактично застосовуються наслідки недійсності правочину, зокрема двостороння реституція. Однак необхідно пам'ятати, що можливість пред'явити таку претензію існує протягом місяця із дня, коли законні представники дізнались про його вчинення. Знов-таки, на практиці досить часто виникає ситуація, коли батьки (опікуни) могли досить довгий час не знати про вчинення малолітньою особою такого правочину. З іншого боку, може мати місце і маніпуляція з боку законних представників, коли вони роблять вигляд, що не знали про вчинення такого правочину. На практиці зустрічаються випадки, коли вимога про визнання правочину недійсним на підставі вчинення його малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності поступає від законних представників через декілька років після вчинення такого правочину.

У даному контексті залишається питання щодо купівлі товарів малолітньою особою, на які дорослий не погоджується і фактично не може проконтролювати (наприклад, дитині 10 років і більше), або ж покупка є шкідливою для здоров'я самої дитини (наприклад, може викликати алергічну реакцію, приступ задухи тощо)? і навіть знаючи про це, дитина в силу свого віку може піддатися

спокусі купити заборонений товар, особливо якщо знаходиться під моральним впливом однолітків, реклами або інших зовнішніх чинників. У даному випадку товар може бути «не забороненим», відповідати традиційним нормам щодо роздрібного його продажу малолітнім особам (як, наприклад, газовані напої, чіпси тощо), однак може й бути визнаний недійсним унаслідок незгоди батьків на таку покупку та вимоги повернути його до магазину. Відповідальність за життя та здоров'я лежить на батьках (опікунах), і в разі завдання шкоди внаслідок вживання таких товарів дитиною продавець не може бути притягнутий до відповідальності.

Якщо ж вчинений правочин знаходиться поза межами цивільної дієздатності малолітньої особи, яка його вчинила, але вчинений на його користь, то в судовому порядку на вимогу зацікавленої сторони може бути визнаний дійсним. Разом із тим може виникнути ситуація, коли відсутня фактична зацікавлена особа, яка б подала до суду з метою визнання даного правочину дійсним, що ставить у нерівне становище малолітніх осіб, і вчинення ними однотипних правочинів на свою користь в одному випадку буде визнано дійсним правочиним, а в іншому – ні.

Із даного приводу А.В. Луць говорить про недосконалість норм, які регулюють це питання, та зазначає, що про відсутність схвалення правочину, вчиненого малолітньою особою, свідчить поведінка батьків (усиновлювачів) або опікуна, які або заявляють претензії до іншої сторони, або в разі відхилення звертаються в суд про визнання правочину недійсним, а відтак виходить, що нікчемний правочин перетворюється в оспорюваний [1, с. 310]. Ж.Л. Чорна наголошує на тому, що можливість подальшого схвалення правочину, вчиненого малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, не означає, що він виникає як дійсний. Навіть факт корисності правочину для малолітньої особи в момент його вчинення не перетворює цей правочин у дійсний, оскільки батьки можуть мати заперечення щодо укладення такого правочину [2].

Проаналізовані положення законодавства дають підстави погодитися з науковцями, які говорять про те, що закон авансує особі віком до 14 років додатковий обсяг дієздатності (правочиноздатності). Законодавець встановлює презумпцію добросовісності, пріоритету інтересів дитини у здійсненні нею своїх суб'єктивних цивільних прав у правовідносинах, що виникають із приводу укладання правочинів, разом із тим не порушуються вимоги ст. 31 ЦК України, адже: закон висуває вимогу про гласність такого правочину для зацікавлених осіб; у разі відсутності схвалення правочину він таки буде вважатися нікчемним. Лише якщо буде встановлено, що правочин вчинений на користь малолітньої особи, на вимогу зацікавленої особи суд може визнати його дійсним [3].

Також зазначені особи можуть здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Наприклад, зміна імені і (або) прізвища дитини, яка досягла віку десяти років, може бути проведена лише із її згоди (ч. 4 ст. 59 СК України); місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини (ч. 3 ст. 29 ЦК України, ч. 2 ст. 160 СК України). Інші особисті немайнові права обсягом часткової цивільної дієздатності фізичних осіб не охоплюються, що в сучасних умовах розвитку суспільства викликає деякі незручності на практиці та прогалини в нормах, які мають бути усунені. А всі майнові права інтелектуальної власності малолітніх можуть здійснюватися лише їхніми законними представниками (наприклад: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності і т. ін.)

Усі ж інші правочини (крім проаналізованих вище), які покликані забезпечувати розвиток, навчання та виховання

малолітніх осіб, вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни. Останні повинні вчинити такі правочини в інтересах дітей, оскільки батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини (ч. 2 ст. 155 СК України) [4]. Правочини, вчинені опікунами, також не можуть вчинятися всупереч інтересам підопічних, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 67 ЦК України опікуни вчиняють правочини від імені та в інтересах останніх.

Повертаючись до аналізу правочинів, які законодавець дозволяє вчинити малолітнім особам, увагу слід звернути саме на вік закріплення за малолітньою особою можливостей мати зазначені цивільні права, який визначається періодом від народження фізичної особи і до чотирнадцяти років. Деякі науковці вважають, що оскільки законодавець інтерпретує дієздатність не лише як можливість своїми діями набувати цивільних прав, але й як можливість здійснювати їх, то для цього фізична особа повинна мати принаймні певний вік, після досягнення якого вона має фізичну та психічну можливість набувати своїх цивільних прав та здійснювати їх. [5, с. 62; 6]

З.В. Ромовська з даного приводу зазначає, що початок дієздатності залежить від рівня розумового та психічного розвитку, середовища, в якому живе особа, соціальної активності, тому індивідуалізується щодо кожної конкретної дитини. Згідно зі статтею 174 СК України дитина є власником тих речей, які придбані батьками для забезпечення її розвитку, навчання та виховання. Цією нормою законодавчо підсилено обґрунтування недоцільності встановлення мінімальної вікової межі цивільної дієздатності дитини [7, с. 244].

В.П. Шахматов зазначає, що дієздатність обов'язково включає як правочиноздатність, так і деліктоздатність, та робить висновок, що оскільки малолітні не володіють деліктоздатністю, а лише тільки правочиноздатністю, то вони не володіють дієздатністю, а лише «конкретною правочиноздатністю» [8, с. 63–66].

М.В. Міщенко перелічує такі основні характерні риси правочинів за участі малолітніх осіб: особа віком до 14 років, однак визначити нижню межу досить важко (пропонується визнати осіб, молодших 6-7річного віку, повністю недієздатними); більша частина правочинів за участі малолітніх може укладатись лише їхніми законними представниками – батьками (усиновлювачами) або піклувальником та/або з дозволу органу опіки і піклування, що йде на користь самим малолітнім; у більшості

випадків вчинення правочинів за участі вказаних категорій осіб малолітній є стороною правочину, яка підпадає під дію законодавства про захист прав споживачів, тобто більш захищеною стороною правочину [9, с. 140].

Висновки. В умовах інформатизації суспільства, використання інтернет-ресурсів навіть для найпростіших операцій, дійсно, виникає багато питань щодо вчинення малолітніми особами правочинів та визнання їх дійсними. Нині дитина має доступ до Інтернету навіть у три роки і фактично може (поки випадково) здійснити певні дії, які будуть вважатися правочином (наприклад, йдеться про придбання якихось посилен для гравця в комп'ютерній грі). У даному випадку йтиметься про помилку і необхідність застосування реституції. Із п'яти-шестирічного віку особа може здійснювати покупки і Інтернеті, розуміючи результат своїх дій (поки на рівні «хочу цю іграшку» тощо), що також може не співпадати з бажанням законних представників придбати саме цю річ і за таку ціну. Інші ситуація настає, коли дитина починає купувати щось у магазині за «кишенькові» гроші (наприклад, замість обіду у шкільній їдальні – шкідливі цукерки, газовані напої тощо в магазині чи тій самій їдальні). Крім того, що законні представники не надавали дозволу на такі покупки, повернути вони їх навряд чи зможуть, однак можуть і настати й більш вагомі наслідки, в тому числі завдання шкоди здоров'ю дитини (наприклад, якщо їй відповідно до медичних показань заборонено вживати такі продукти).

Отже, коло правочинів, які можуть вчинити малолітні відповідно до законодавства, на практиці є ширшим, що пов'язано, зокрема, з розвитком суспільства, інформаційних технологій, «дорослішанням» дітей раніше 14-річного віку. Тому виникає питання й щодо віднесення вчинених малолітньою особою правочинів до дрібних побутових, наприклад, за умови їх укладення через мережу Інтернет. Ураховуючи, що електронні правочини в основній своїй масі визнаються письмовими, а дрібні побутові – це усні (або ж конклюдентні дії), виникає питання про віднесення електронних правочинів до таких, які можуть вчинити малолітні особи (зокрема, дрібних побутових). Однак замовлення товарів першої необхідності, зокрема продуктів харчування, через інтернет-магазини чи службу доставки – це дрібний побутовий правочин «по суті», але це не усний правочин. Тому дане питання має бути уточнено на рівні законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луць А.В. Свобода вибору контрагента за цивільно-правовим договором. *Вісник Львівського університету*. 2001. Вип. 36. С. 307–312.
2. Чорна Ж.Л. Вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності як підстава його недійсності. *Українські наукові записки*. 2016. № 57. С. 110–117.
3. Чалий Ю.І. Цивільна правосуд'єктність неповнолітніх: окремі проблемні аспекти. *Форум права*. 2014. № 3. С. 412–416.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
5. Чорна Ж.Л. Особливості дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України, Росії, Білорусі. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3(35). С. 60–64.
6. Водоп'ян Т.В. Особливості дієздатності малолітніх у цивільному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 2(8). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13vtvtpu.pdf>.
7. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина : підручн. 2-ге вид., доп. Київ : Правова єдність; Алєрта; Київ : КНТ, 2009. 594 с.
8. Шахматов В.П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. Томск : Изд-во Том. ун-та, 1967. 311 с.
9. Міщенко М.В. Характеристика та види правочинів за участю малолітніх осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 138–141.